

## Het timpaan van Vézelay

*Karel Musch*

Vézelay is al sinds de 11<sup>e</sup> eeuw een belangrijke spirituele halteplaats voor pelgrims. In de Jacobsstaf van december 2004 wijdt Jan van Adrichem daar een mooi persoonlijk artikel aan. Het inspireerde me tot het uitwerken van een enkel intrigerend detail uit de basiliek. Dat kan ons iets leren over het tijdloze fenomeen van de pelgrimages van en naar dit oude oord van verering. Ook ik schrijf met een wat persoonlijke ondertoon; wie over Vézelay schrijft, ontkomt daar welhaast niet aan. Het is mijn voorrecht om een groot deel van het jaar in de buurt van Vézelay te wonen en te werken (onder andere het herbergen van pelgrims).

### **Ontroering en verontwaardiging**

Iedereen die de basiliek betreedt, wordt bevangen door een mengeling van ontzag en verlangen. Ontzag voor het indrukwekkende werk van de bouwers, de steen- en beeldhouwers die de basiliek hebben gebouwd. Verlangen om hun werk te begrijpen. Er zijn inmiddels vele studies gewijd aan het gebouw, de kapitelen van de zuilen, de merktekens van de bouwers en de restauratie door Viollet-le-Duc (die in het midden van de 19<sup>e</sup> eeuw het gebouw voor totale teloorgang behoedde). Naast ontzag en verlangen dienen zich nog andere gevoelens aan. Dat zijn diepe verontwaardiging en onbegrip over de vele vernielingen waaraan de basiliek heeft blootgestaan. Met name de Franse Revolutie heeft waanzinnig huisgehouden. De beruchtste voorbeelden zijn de vernieling van het timpaan boven de hoofdingang en de grove aantasting van het overblijvende timpaan in de narthex, de voorhof. Deze

voorhof is in het midden van de 13<sup>e</sup> eeuw speciaal gebouwd voor pelgrims. Ze diende om de enorme hoeveelheden pelgrims onderdak te bieden. In meer spirituele zin bood de voorhof ook de mogelijkheid aan de pelgrims om zich voor te bereiden op het betreden van de basiliek, om zich te laten bevangen en verwonderen door het licht, de kapitelen, de majesteit van het gebouw. Dat het om enorme aantallen pelgrims gegaan moet zijn, mag wel blijken uit het gegeven dat bij een brand in de basiliek op 21 juli 1120, op de vooravond van de naamdag van de heilige Maria Magdalena, meer dan duizend pelgrims om het leven kwamen.

Tijdens de restauratie door Viollet-le-Duc is een timpaan geplaatst met beeldhouwwerk uit die periode. Van het oorspronkelijke timpaan boven de hoofdingang zijn de resten nog te zien aan de zuidkant van de basiliek. Van wat een van de mooiste timpanen van Frankrijk moet zijn geweest, rest slechts een stel glad gehouwen stenen. Er bestaan geen afbeeldingen van, zodat niemand weet hoe het er oorspronkelijk moet hebben uitgezien.

### **Citoyen Jean-Nicolas Lecoq**

We weten wel wie het heeft vernield. Dat was citoyen Jean-Nicholas Lecoq, overigens een oud-pastoor van Vézelay! Hij stelde zich, in fanatieke ijver na zijn bekering tot de idealen van de Franse revolutie, tot taak om alle resten van de féodalité, het feodale verleden van de kerk, te verwijderen. Hij moet enige weken zijn bezig geweest, daarbij overigens terzijde gestaan door een beeldhouwer, M. Lerond. Het is een vreemde gedachte dat een beeldhouwer helpt

met het vernielen van zo'n prachtig werkstuk van collega's. (Het catastrofale koppel Lecoq en Lerond was overigens op meer fronten actief, maar dat voert ons buiten het bestek van dit artikel.) In het gemeentelijk archief van Vézelay rusten nog de stukken die betrekking hebben op deze 'de-feodalisering'. Daaruit blijkt ook dat Lecoq, enige tijd na zijn revolutionaire arbeid, onbekommerd daarvoor een rekening stuurde aan het gemeentebestuur.

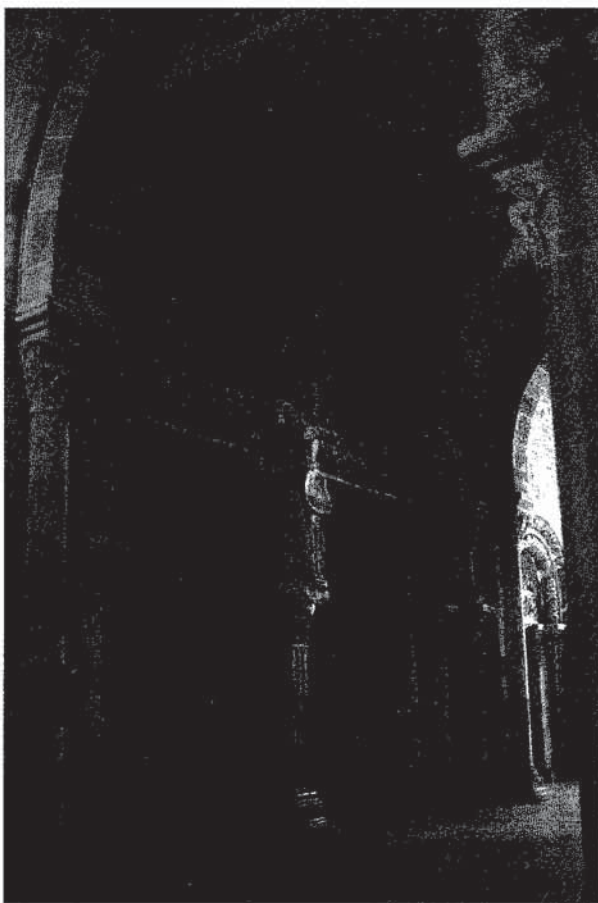
### Timpaan in de voorhof

Het overblijvende timpaan in de voorhof laat zien met wat voor een indrukwekkend vakmanschap en groot geloof de steenhouwers hun arbeid moeten hebben verricht. De beeldhouwers die in die periode werkten aan de basiliek zijn, bij de bouw van kerk en klooster te Cluny, als ambachtsman gevormd.

De versieringen van dit timpaan hebben veelal een bijbelse achtergrond. Centraal zien we de figuur van Christus, die de handen uitstrekt in een uitnodigend en zegenend gebaar. Hij wordt aan beide zijden geflankeerd door de apostelen. Het timpaan rust op een bovendorpel waarop allerhande exotische figuren, zoals reuzen, dwergen en het volk met de olifantenoren (de Panotii), staan afgebeeld. Het timpaan wordt omkranst door acht verschillende taferele, waaronder enkele bijbelse. Van sommige taferele is hun betekenis en wat wordt voorgesteld niet meer te achterhalen. Onze manier van denken en kijken sluit niet meer aan op de beeldtaal die voor een gemiddelde middeleeuwer zonneklaar moet zijn geweest.

### De dierenriem

Rond deze krans van beelden bevindt zich een boog met rond de dertig afbeeldingen, die een soort kalender voorstelt. Van links naar rechts zien we de tekens van de dierenriem. Op zich lijkt het bijzonder dat in een kerkelijk gebouw zo'n aandacht wordt besteed aan de dierenriem, toch meer alchemistisch van aard. De tekens van de dierenriem worden telkens afgewisseld met, meestal nog steeds herkenbare, symbolen van de betreffende maand, zoals zaaien, dorsen en oogsten van de druiven. Maar in het midden, recht boven de figuur van Christus, staan, in de vorm



*Timpaan van Vézelay  
Foto: Tieleke Huijbers*

van medaillons, drie beelden die nooit goed zijn begrepen. Het zijn een hond, een acrobaat (die achteroverleunend zijn enkels vasthoudt) en een zeemeermin. Bovendien zit links naast het midden nog een half medaillon waarop een vogel zichtbaar is. Volgens sommigen is dat een kraanvogel of een reiger. Deze medaillons onderbreken het ritme van de overige beelden. De uitvoering van deze drie beelden is ook anders dan van de andere beelden. De afbeeldingen in het midden van elk van de medaillons worden omringd door dubbele, cirkelvormige groeven. De andere beelden hebben dat niet.

### Intrigerende medaillons

De aanwezigheid en betekenis van de drie medaillons waren nooit goed verklaard. Het aantal interpretaties tuimelde over elkaar heen. Zo hebben sommigen deze beelden verklaard als uitbeelding van de jongleurs en kermisgasten, die elk jaar op de naamdag van Maria Magdalena Vézelay bezochten, te midden van de duizenden pelgrims. Anderen zagen er een soort symbolisch markeren in van de scheiding tussen de aardse tijd, waarin wij mensen leven enerzijds en de hemelse tijd, die niet verstrijkt, anderzijds. De perfecte cirkels zouden dan model staan voor de perfectie van die hemelse tijd. In het standaardwerk over de basiliek, 'La Patrimoine du basilique de Vézelay', wordt de hond gezien als symbool van het aardse en het dierlijke in de mens. De zeemeermin wordt hierin aangeduid als het symbool van de overgang tussen aards en hemels bestaan. De acrobaat wordt helemaal niet uitgelegd. Slechts in een enkele gids wordt trouwhartig aange-

---

*De aanwezigheid en betekenis  
van de drie medaillons  
waren nooit goed verklaard*

---

geven dat de schrijver het ook niet weet. Weer anderen zien in deze beelden, vooral in het ene halve medaillon, een uiting van de eigenzinnigheid van bouwmeester en beeldhouwers. In het prachtige boek 'Pelgrimage, ontmoetingen met de cultuur' van prof.dr. C.W. Mönnich uit 1953, wordt de acrobaat gezien als 'een verkon- diging van Gods erbarmen over de mens, die zich in alle bochten wringt om het leven maar te kunnen behouden'.

Intrigerend is, dat juist de acrobaat zich recht boven het hoofd van de Christus-figuur bevindt: de ereplaats. Dat móet een betekenis hebben, zeker in de beeldtaal van de middeleeuwer.

Al met al een raadselachtig fenomeen, in een ruimte die zo belangrijk was (en is) voor pelgrims. Zij brachten daar immers de nacht door en verbleven er 's morgens in afwachting van het binnentreden van de basiliek. Evenals de kapitelen in het schip van de basiliek en de overige beelden in dit en andere timpanen, moeten ook deze medaillons betekenis hebben om de pelgrims 'te stichten en te richten'.

### Band tussen Vézelay en het Egypte van de Pharao's

In juli 1993 verschijnt in het Franse archeologische tijdschrift 'Archeologica' een boeiende verklaringmogelijkheid, die tot dat moment niet of nauwelijks aandacht had gekregen van diegenen die zich met de geschiedenis van Vézelay en haar basiliek bezighouden. De schrijfster, Christiane Desroches-Noblecourt, is egyptologe en onder meer als hoogleraar verbonden aan het Musée du Louvre. (Het blad ligt overigens ter inzage in de bibliotheek van

Vézelay.)

Aan het slot van een indrukwekkende beschouwing over de Egyptische dierenriem en de toepassing daarvan in graven en tomben, geeft zij aan, dat de dierenriem van Vézelay grote overeenkomsten vertoont met deze dierenriemen: "Au Moyen-âge l'occident chrétien perpétua presque intact ce zodiaque qui figure au tympan de Vézelay." Vertaald: "In de Middeleeuwen zette het christelijke westen vrijwel ongewijzigd deze dierenriem (uit Egypte) voort op het timpaan te Vézelay."

Op afbeeldingen in de graftombe van Ramses VI is recht boven het hoofd van Osiris, de godheid die centraal staat in die afbeelding, een acrobaat te zien. Deze acrobaat houdt eveneens achterovergeleund, de enkels vast. De zeemeermin is een weergave van de waternimf die in de Egyptische mythologie symbool staat voor het telkens overstromen van de oevers van de Nijl en het vervolgens weer droogvallen, waardoor de vruchtbaarheid behouden bleef. De hond ziet de schrijfster als het symbool van de helderste ster in het gelijknamige sterrenbeeld dat in de Egyptische mythologie een bijzondere rol speelde.

### De rol van pelgrims

We moeten bij dit alles niet vergeten dat in culturele zin Egypte wel degelijk een begrip met betekenis was. In de literatuur van de Middeleeuwen komen passages en personages uit Egypte voor. Herman Pleij beschrijft in zijn studie 'Dromen van Cocagne, middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven' hoe Egypte een beeld opriep van zowel een oer-christelijk als een luilekkerland.

De vraag is natuurlijk hoe die gedachten en zinbeelden uit de Egyptische mythologie hun weg vonden naar Europa. Niet alleen naar Vézelay (via Cluny), maar ook naar plaatsen als Autun en St. Denis. Naast de kruisridders zijn het vooral pelgrims geweest die daarin een rol van betekenis hebben gespeeld. De ridders die op kruistocht gingen, maakten, zo blijkt uit verschillende verslagen, maar al te graag de omweg via Egypte. Zo trok de Kruistocht van 1248 van Lodewijk IX door Egypte naar Jeruzalem, overigens met catastrofale gevolgen voor de deelnemers. Ook latere kruistochten bleven Egypte aandoen, tot zelfs het zoeken naar de oorsprong van de Nijl als het land van de fameuze Pape Jan.

---

*Naast de kruisridders zijn het vooral pelgrims die een rol van betekenis hebben gespeeld*

---

De belangrijkste pelgrimsbestemming in de Middeleeuwen

was, naast Rome en Santiago de Compostela, Jeruzalem. We beschikken over reisverslagen waaruit blijkt dat die pelgrimages al in de 11<sup>e</sup> eeuw plaatsvonden. Onder die pelgrims bevond zich een groot aantal edelen en welgestelden. In haar studie 'Medieval travellers, the rich and the restless' illustreert Margaret Wade Labarge dat aan de hand van oorspronkelijke reisverslagen uit de vroege Middeleeuwen. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat hun opgedane inzichten invloed uitoefenden op kunst en architectuur.

Het decor voor dit alles wordt ook gevormd door het gegeven dat het kloosterleven, zoals zich dat in West-Europa ontwikkelde, zijn oorsprong vond in Egypte en het Midden-Oosten. Het eerste bekende christelijke klooster werd door de kerkvader Pachomius rond 325 na C. gebouwd aan de oevers van de Nijl, ten zuiden van Thebes. Deze ontwikkeling stoelde mede

op een christelijk leven, dat rond 200 na C. opbloede. De eerste kloosterregels dateren ook uit die tijd en dat gebied. Dergelijke kloosters trokken pelgrims uit Europa aan. Deze pelgrims namen hun ervaringen en inzichten mee terug naar de kloosters, die zij daarna vaak hielpen oprichten in Europa. Het ons bekende christelijke kloosterleven is geboren in Afrika, in Egypte.

### Pelgrimeren als verbinding

De medaillons op het timpaan van Vézelay overbruggen zo gezien meer dan 2.500 jaar. Ze zijn het resultaat van de terugkeer van de vroegste pelgrims. Hun inzichten kunnen de pelgrims van later eeuwen, en die van nu, ontroeren en verbazen op hun

weg door het leven. Het bestaan van de medaillons benadrukt dat pelgrimeren van alle tijden is en dat pelgrims elkaar over de grenzen van de tijd kunnen ontmoeten, zoals in de voorhof in Vézelay. Pelgrims gaan verbinding aan, niet alleen in de tijd, als schakel tussen mensen en culturen. Maar ook dóór de tijd heen. Bedoeld of onbedoeld is de pelgrim in die zin een boodschapper, die de grenzen van het eigen bestaan overschrijdt.

Die tijdloze verbondenheid is een van de redenen, zo geloof ik, dat Vézelay zo'n aantrekkingskracht uitoefent. Niet alleen op pelgrims, maar ook op alle anderen die gevoelig zijn voor de schoonheid van de basiliek.

## Pakezel op wielen!

**TRACK & TRAIL**  
THE TRAVELLER'S STORE

De Wheelie van Radical Design is een geheel nieuw product die voldoet aan de stoutste wensen van een lange afstandwandelaar. Veel meenemen zonder belasting op de schouders en rug!

#### Voordelen Wheelie:

- Geen belasting voor rug en knieën. Je merkt bijna niet dat je bagage bij je hebt.
- Nooit meer een zweetrug, luchtiger dan de best ventilerende rugzak
- Veel volume (80 liter)
- Absolute topkwaliteit (per stuk met de hand gemaakt in Nederland)
- Belastbaar tot 40 kg

**€ 429,00**

Bent u geïnteresseerd en wilt u de Wheelie gratis een weekend testen? Wij lenen hem graag aan u uit! Neem contact met ons op voor een afspraak.

**Gratis uitproberen!**



Track & Trail . Torenstraat 2 . 2513 BS . Den Haag . T070 3464673 . F070 3563833 . E info@trackandtrail.nl

**Track & Trail**  
www.trackandtrail.nl

Iedere maand kans op gratis outdoorproducten!!  
Meldt u aan voor onze gratis nieuwsbrief op  
www.trackandtrail.nl